ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЛЕКЦИЯНИНГ ЎРНИ

Абдукаримов Ж.А.,
Академик Б.Ғафуров номидани Хужанд
давлат университети тожик халқи
тарихи кафедраси доценти
E-mail: abdukarimov_1979@mail.ru

Аннотация: мазкур тезисда сўз таълим жараёнида лекциянинг ўрни масаласи таҳлил қилинган. Шунингдек таълимнинг лекция методи, унинг аҳамияти ва самарадорлигини ошириш бир қатор дидактик имкониятлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: лекция, таълим, дидактика, олий таълим

Аннотация: в данной статье анализируется вопрос место лекции в учебном процессе. Также показан ряд дидактических возможностей повышения лекционного метода обучения, его значимости и эффективности.

Ключевые слова: лекция, образование, дидактика, высшее образование

Annotation: this article analyzes the issue of the place of lectures in the educational process. A number of didactic possibilities for increasing the lecture method of teaching, its significance and effectiveness are also shown.

Keywords: lecture, education, didactics, higher education

Олий ўқув юртида таълим ва тарбиянинг асосий воситаларидан бири бу лекция ҳисобланади. “Лекция” сўзи лотин тилидан олинган бўлиб, “қироат этиш” демакдир. Илк олий ўқув юрти 1158 йили Италиянинг Болонья шаҳрида вужудга келган бўлсада, таълим жараёнида лекциянинг ҳозирги шакли асосан XVIII асрдан бошлаб шаклланган.

Олий ўқув юрти профессор, доцент ва катта ўқитувчиларигина аудиторияда лекция ташкил қилиш ҳуқуқига эга бўлиб, лексия орқали студентларни системали, мунтазам илмнинг муҳим масъалалари билан таништириб, бўлажак мутахассисларни ўзлари танлаган касбга нисбатан эътибори ва шавқу рағбатини ошириб борадилар.

Охирги уч аср мобайнида Евпорадан бошланган таълим услуби бутун дунё олий ўқув юртларига тарқалиб, бугунги кунда лекция таълим ва тарбияни

ташкил қилишнинг асосий шакли сифатида тан олинган ва ундан афзал услуб ҳозирча мавжуд эмас. Мутахассисларнинг фикрича олий ўқув юртларида таълим ва тарбия мураккаб бир жараён бўлиб, ўзига хос жиҳатларга эга. Мазкур жараённинг марказида эса лекция туради. С.Р. Миротворсевнинг фикрича “лекция - бу дарс амалиётининг кулминацион лаҳзасидир” [3, 7].

Лекция таълим жараёнининг муҳим, асосий қисми ҳисобланиб, унда талабалар ўқув материаллари билан танишадилар, уларда ўрганилаётган фанга нисбатан илк тасаввуротлар шаклланади. Лекцион машғулотларнинг асосий мақсади нафақат илмий ахборотни чуқур ва ҳар тарафлама ўрганиш, балки мавзуни илмий ўрганиш жараёнида бошқа манбалар билан таништиришга йўналтириш вазифасини бажаради. Бундан ташқари лекция, таълим шакли сифатида унинг бошқа турларига нисбатан бир қатор имтиёзларга эга. Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки лекция таълимий ахборотнинг “камхарж” баён этиш воситаси ҳисобланади. [1, 3 с.]

Лекциянинг сифат ва самарадорлиги нафақат устознинг шахсиятига, балки унинг билими, бой заковати, педагогик маҳорати, ҳаёт тажрибасига боғлиқдир. Устознинг илмий тайёргарлиги ва воизлиги, бу жараёнда ҳал қилувчи мақомга эга. Таълимнинг лекция методи самарадорлигини ошириш учун унинг бир қатор дидактик имкониятларига риоя қилиш талаб этилади: берилаётган материаллар талабалар учун тушунарли ва ҳаммабоп булиши лозим.

Талабаларга берилаётган ахборот ва маълумотлар илмий жиҳатдан асосланиб, илмнинг фундаментал ва муҳим масалалари жумладан аждодларимизнинг маънавий ҳаёти, фан ривожланишида қўшган ҳиссалари, ҳозирги замон илмига оид янги ахборотлар ва бошқалар лекторнинг асосий эътибор марказида бўлиши лозим. Юқорида таъкидланганидек, мазкур жараённинг дидактик талабларидан яна бири, бу берилаётган материаллар талабалар учун тушунарли ва оммабоп бўлишидир. Бу усул орқали талабаларнинг фанга нисбатан шавқу рағбати ва илмий тафаккур маданияти ошиб боради. Лектор ва аудитория, икки томонлама алоқа лекциянинг муҳим дидактик талабларидан ҳисобланади. Бундан ташқари лекциянинг маълумотни етказиш усули, айният ва муаммовий дарсга ўхшаш бир қатор методик талаблари мавжуд [4, 34 с.].

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек илмийлик принципи лекциянинг асосий талабларидан ҳисобланади. Олий ўқув юртларида лекция илмий асосда йўлга қўйилиб, унинг таркиби асосан аждодларимизнинг бой маънавий ҳаёти ва янги илмий кашфиётлар натижалари билан бойитилиши керак. Лектор доим ўзига нисбатан талабчан бўлиб, турли манбаларни ўрганиши, илмга оид янги кашфиёт ва тадқиқотлардан воқиф бўлиши ва ундан лекция жараёнида самарали фойдаланиши керак.

Машҳур рус олими В.О. Ключевскийнинг фикрича: “Профессор талабалар наздида олим, омма олдида санъаткордир. Агар у олим бўлса фақат талабаларга лекция ўқисин, агар санъаткор бўлса қаерда хоҳласа чиқиш қилаверсин, аммо талабалар наздида эмас” [2, 35 с.].

Бундан ташқари машҳур инглиз гуманист ва файласуфи Фрэнсис Бэкон олимларни уч тоифага бўлади.

1. “Олим - ўргимчак”- у бир умр ташқи оламдан бехабар тўр тўқиш билан овора, унинг меҳнат махсули ўзидан бошқа бирор кишига фойда келтирмайди.

2. “Олим - чумоли”- у кечаю кундуз қиш ғами билан овора. Уйини турли хил керакли, керакмас “нарсалар” билан тўлдиради.

3. “Олим - асалари”- бу табиатнинг ажиб махлуқи бир қатра асал учун, узоқ масофага парвоз қилиб, миллионлаб гулларга қўниб, улардан бол йиғиб, асалга айлантиради ва уни инсонга ҳадя этади.

Ҳақиқий олим - лектор ҳам асалари кабидир. Ўзининг ҳалол ва машаққатли меҳнати туфайли манбалардан илмнинг болини жамлаб уни ўзининг “лаборатория”- сида қайта ишлайди ва ҳосил бўлган меҳнат маҳсулини шогирдларига улашади.

Лекция жараёнининг яна бир дидактик хусусияти кўрказмали қуроллардан самарали файдаланишдир. Бу усул талабаларга тақдим этилаётган материалларни янада чуқурроқ англашга, илм ўрганишга бўлган иштиёқининг ошишида ва улар эстетик дидини шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ҳозирги замонда илм ва техниканинг кескин ривожланиши таълим соҳасининг такомиллашишида бир қатор янги имкониятлар эшигини очиб бермоқда. Бу имкониятлардан фойдаланиш муаллимнинг касбий маҳоратига боғлиқ, зеро Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ўтказган тадқиқотларга биноан олинаётган маълумотларнинг 15 %-и эшитиш орқали 25%-и эса кўриш воситасида, агар иккаласи биргаликда амалга оширилса ахборотнинг 65%-и тингловчининг хотирасида сақланиб қолар экан [6].

Лекция муҳим тарбия воситасидир. Олий ўқув юрти таълим муассисалари бўлажак мутахассисларга илм- фан асосларини ўргатиш билан биргаликда уларни ҳар тарафлама етук комил инсон қилиб тарбиялаш вазифаси юклатилган. Ҳозирги глобаллашув жараёнида ёшларни ватанпарварлик, ўзликни англаш, инсондўстлик руҳида тарбиялаш барча жамиятшинослик фанлари, жумладан тарих фанининг асосий вазифаларидан ҳисобланиб, бу юксак ва эзгу мақсадни амалга оширишда бошқа йўналишлар қаторида назариявий ва амалий машғулотлар жараёнида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир [5].

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, ҳозирда халқ таълими соҳасида амалга оширилаётган, таълимнинг инновацион усул ва шакллари тадбиқ этилаётган даврда баъзи бир муттахассисларнинг таълимнинг лекция усулига бўлган муносибатлари ўзгариб бормоқда, аммо таълимнинг лекция усули турли даврларда ҳозир ҳам келажакда ҳам ўзининг мазмун ва моҳиятини йўқотмайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллоев С.А., Хайдаров Г.Х. Роль лекции в высшей образовании.- Худжанд, 1994.
2. Абдуллаев С.А. Высшая школа Таджикистана.- Худжанд, 1995.
3. Зиновьев С.И. Лекция в советской высшей школе.- М., 1962.

4. Хайдаров Г.Х. Советы первокурснику // Маҳорати педагогӣ.- 1977.- № 4.-29 янв.

5. Хайдаров Г.Х. Готовить специалистов // Ленинабадская правда.- 1984.- № 30.- 2 фев.

6. Хайдаров Г.Х. О проблемах высшей школы // Ленинабадская правда.- 1995.- № 20.-18 март.